

Знахідки тварин Червоної книги України
Укладач Г. В. Фесенко. — Київ, 2008.

СЛІПУШОК, *Ellobius talpinus* (Pall.), У БАСЕЙНІ СІВЕРСЬКОГО ДІНЦЯ

І. В. Загороднюк, М. А. Коробченко

Луганський національний університет, м. Луганськ

Ellobius talpinus (Pallas, 1770) є одним з найдавніших видів ссавців у фауні України, сучасне поширення якого пов'язано зі степовою зоною. Протягом останніх 100 років досліджень фауни цей вид виявлено в чотирьох регіонах — Крим, Середнє Подніпров'я, Приазов'я і Придінців'я (Якименко, 1984; Кондратенко, Загороднюк, 1999). Останній з названих районів був віднесений до області поширення виду лише 1971 р. (Сахно, 1971), проте до останнього часу вид залишався відомим лише з одного місцезнаходження — околиць біостанції «Ільєнко», на ділянці від ст. Ільєнко до с. Сизе (Кондратенко та ін., 2003; Коробченко, Загороднюк, 2007). Останнім часом з'ясувалося, що вид має більш широке поширення в Придінців'ї, і його виявлено в низці суміжних до описаних ділянок долини р. Деркул (лівий приток Дінця на межі Луганщини і Ростовщини), а також на території військового полігону «Кряківський» у Слов'янськсербському р-ні Луганщини, при цьому виключно на піщаних аренах, почасти засаджених сосною (Загороднюк, 2006; Кондратенко та ін., 2006; Коробченко, 2007). Інтерес до цього виду викликаний відсутністю будь-якої нової інформації про його наявність в більшості раніше описаних місцезнаходжень по всій території України, окрім лише Криму, а також тим, що в Придінців'ї, на нашу думку, збереглися відносно потужні, проте дотепер не описані в літературі поселення виду.

У зв'язку з цим нами проведено низку пошуків виду, виходячи з очевидного збігу сучасного ареалу *Ellobius talpinus* в Придінців'ї з поширенням піщаних арен. Останні є дуже характерними для більшої частини лівобережжя. Пошуки полегшувало те, що вид має дуже характерні земляні викиди з підземних ходів, які є значно меншими за кротові і тим паче сліпакові, а також часто мають характерне заглиблення з одного краю. Це дозволило знайти вид в низці нових місцезнаходжень, а також ще раз підтвердити пов'язаність виду з піщаними аренами, поза якими вид не виявлено. В частині випадків проведено повне розкопування нір та відлов сліпушків з метою вивчення особливостей їх біології в неволі. Результати пошуків наносили на мапу.

У зоологічних колекціях нами виявлено 44 зразки *E. talpinus* з території України, у т. ч. 6 екз., зібраних на Луганщині 2004–2005 рр.: ● окол. с. Колесніковка, Станично-Луганський р-н, n=3 (№ 363, 2793–2794, 6.06.04, 6.07.04, 5.08.2004, leg. Кондратенко та ін. (Зоол. муз. Львів. нац. ун-ту); ● там само, n=3 (№ 14976–78, 5–6.08.2004, leg. Кондратенко та ін. (Зоол. му. ННПМ); ● окол. біост. «Ново-Ільєнко», Станично-Луганський р-н, n=1, 10.09.2005, leg. Загороднюк (робоча колекція авторів) (Коробченко, Загороднюк, 2007).

Поселення сліпушка виявлено в семи групах місцезнаходжень, опис яких наводиться за географічним принципом, із заходу на схід (рис. 1). В усіх випадках вид виявлено на непорушених або слабо порушених ділянках, нерідко з випасом худоби, проте без слідів оранки, у тім числі під посадки сосни. Всі нові місцезнаходження розташовані на лівому березі Дінця і ізольовані одне від одного долинами його приток та масивами соснових посадок.

Смолянинівська група (48°57' сх.ш. 38°41' пн.д.). Вид виявлено у квітні 2008 р. у п'яти різних місцях навколо с. Смолянинове, на ділянці піщаних дюн, розсічених р. Єрик (на мапі позначені як Смолянинівські піски): 1) 4–5 км на пн.-зх.-зх. від села (в бік с. Олександрівка), 2) 1–2 км на пн.-зх. від села, 3) 3–4 км на пн.-сх. від села, 4) 6–7 км на пд.-сх.-сх. від села (в бік с. Ново-Охтирка), 5) 3–4 км на пд. від села. Окрім того, є повідомлення про спостереження виду в цьому ж районі в окол. с. Метелкіне: вид ідентифіковано С. Заїкою (23.09.07, особ. повід.) за викидами ґрунту біля дороги. В усіх цих місцях сліпушок є нечисельним, проте звичайним видом. Його виявлено як на пасовищах, так і узлісних ділянках з відносно густим травостоєм. На ділянках, займаних пожежами (є ділянки дюн площею тисячі га, що вигоріли 5–10 років тому), вид не виявлено.

Кряківська група (48°45' сх.ш. 38°57' пн.д.). Тут вид виявлено в серпні 2006 і 2007 рр. на ділянці піщаних дюн в межах колишнього військового полігону «Кряківський», на північ від сс. Кряківка і Трьохізбенка. Ділянка простягається на північ на 10–11 км (до сс. Дубове і Бахмутівка) і характеризується виразним дюновим ландшафтом. Вид виявлено на піщаних дюнах у всіх досліджених нами частинах полігону, у т. ч.: 1) 1–2 км на пн. від с. Кряківка, 2) 2–3 км на пн. від с. Трьохізбенка, 3) 3–5 км на пн. від названих пунктів. Тут існує одна з найбільш потужних популяцій сліпушка, яка заслуговує першочергової охорони.

Жовтянська група (48°40' сх.ш. 39°07' пн.д.). Одні з добре збережених піщаних арен зі слабко виразним дюновим ландшафтом, що характеризується поєднанням лучно-степових (з ковилою) ділянок, перемежованих тополевыми, вербовими та ясеневими групами дерев. Територія частково залісна сосною, проте має високий ступінь збереженості завдяки проходженню тут газопроводу. Поселення виду виявлені на степових ділянках, а також біля більшості насосних (?) станцій вздовж газопроводу, які розміщені тут через кожні ~150–200 м. Одне потужне поселення *Ellobius talpinus* виявлено на величезному «полі» (можливо, раніше це була рілля), зарослому трав'янистою у перемішку з чагарничками рослинністю.

Вільховська група (48°42' сх.ш. 39°28' пн.д.). Цілинний лісостеповий масив з потужними ділянками дюн, на яких рослинність майже відсутня. Місцями (особливо в південній частині цього масиву) закладені молоді посадки сосни. Сліпушок виявлений в незначній кількості (близько 10 поселень) у північній частині, зі сторони с. Верхня Вільхова, при цьому більшість поселень виявлена на степових ділянках під схилами дюн та поблизу заростей чагарників. Загальна чисельність сліпушка тут невисока, проте місцева його популяція виглядає життєздатною.

Колесниківська група (48°48' сх.ш. 39°39' пн.д.). Одна з найкраще досліджених ділянок, звідки походять всі відомі наразі колекційні зразки сліпушка (збори О. Кондратенка та авторів 2004–2005 рр., див. вище) і де нами досліджено будову нір. Ця група місцезнаходжень також представлена серією піщаних терас без виразного дюнового ландшафту і з відносно потужним проективним покриттям. Тут має місце загалом високий ступінь заліснення, як природного (групи дерев і чагарників), так і штучного походження (посадки сосни). Загальна чисельність виду відносно висока, і на 1 км маршруту можна нарахувати до 5 поселень сліпушка.

Сизівська група (48°36' сх.ш. 38°38' пн.д.). Це місцезнаходження має високий ступінь збереженості завдяки створенню тут заказника «Шарів Кут» (ділянка між заплавою Дінця і р. Деркул) та високого рівня охорони завдяки прикордонному режиму. Це одна з найбільш потужних, проте невеликих за абсолютними розмірами популяцій і перше описане з Приднічч'я місцезнаходження (Сахно, 1971), кількаразово досліджене і описане в подальшому (Сахно, 1978, Кондратенко та ін., 2003; Коробченко, 2008). Місцями поселення виду виходять на борти незалитих водою ставків розташованого тут Станично-Луганського рибгоспу.

До сизівської групи місцезнаходжень безпосередньо примикає *мітякінська група* (48°37' сх.ш. 39°41' пн.д.), відділена руслом р. Деркул і розташована на території Ростовської обл. Це доволі потужна популяція з чи не найвищою серед досліджених нами поселень землерийною активністю. Тут вид приурочений до лучно-степових ділянок, що перемежуються з лісовими ділянками. Очевидно, що вид поширений на більшій, ніж досліджена нами, ділянці піщаних дюн, які тягнуться тут вздовж русла Дінця на десятки кілометрів.

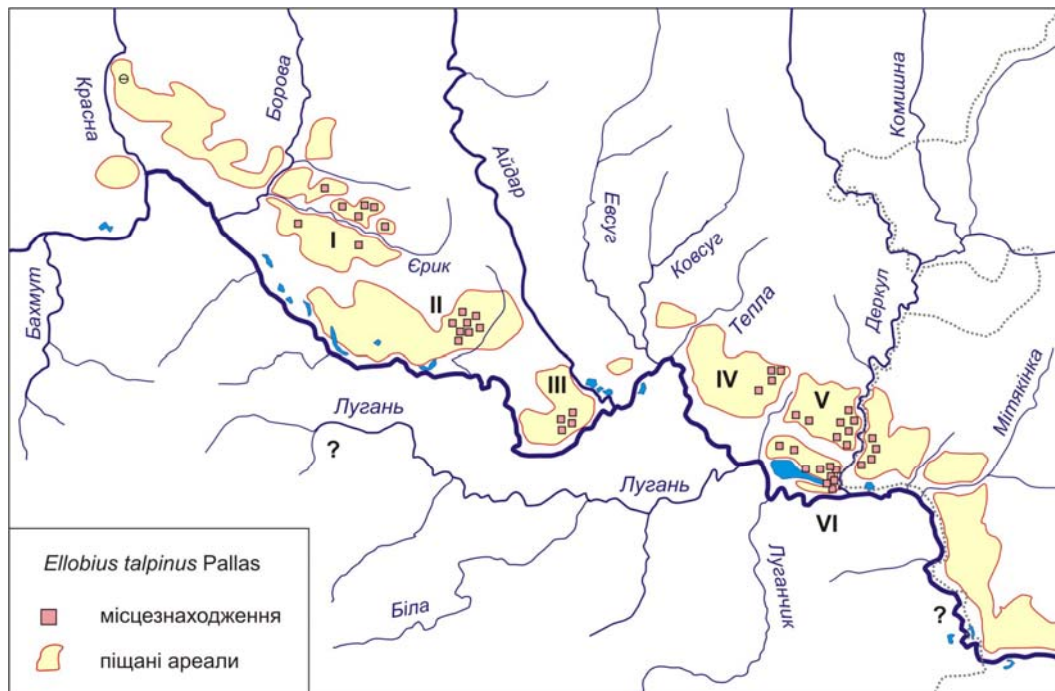

Рис. 1. Поширення сліпушка (*Ellobius talpinus*) в басейні Сіверського Дінця. Прямокутниками позначено фактичні знахідки виду протягом 2004–2007 рр. Суцільні зони заливки — піщані ареали за атласом Луганщини (в дійсності піщані ареали є більшими). Цифрами позначено групи місцезнаходжень: I — Смолянінівська, II — Кряківська, III — Жовтянська, IV — Вільховська, V — Колесніківська, VI — Сизівська. Знаком питання позначено неперевірені дані про знахідки виду на правому березі Дінця (див. текст).

Місцезнаходження *E. talpinus* у Придінців'ї, найімовірніше, є єдиними, де вид зберігся в Україні дотепер в межах материкової частини України. У нас є також неточна інформація про ще три місцезнаходження виду, яка становить інтерес для подальших пошуків:

- ◆ *Ізюмська Лука* — одне з найімовірніших місцезнаходжень *E. talpinus*, що характеризується доволі потужними піщаними аренами, значною мірою засадженими пісками. Наявність виду припускається на основі кадрів з документального фільму «Куда уехал лес?» (2007), присвяченого створенню тут Національного природного парку «Ізюмська Лука», на яких видні викиди землерийв, дуже подібні до сліпушкових;

- ◆ окол. м. Кіровськ сучасною знахідкою сліпушка на правобережжі є спостереження викидів, подібних до сліпушкових, на піщаних ділянках вздовж залізниці в (2006 р., спостереження з потяга, дані авторів);

- ◆ Краснодонський р-н, окол. с. Великий Суходіл: піщані тераси біля Дінця, ідентифікація за викидами та детальний опис колонії, осінь 2007 р. (Я. Асєєв, особ. повід.). Останні два місцезнаходження відносяться до правобережжя Дінця.

Сліпушок відсутній як в місцях, займаних плугом і пожежами, так і біля населених пунктів, що свідчить про його високу чутливість до антропогенних впливів. Беручи до уваги значну подрібненість та різке скорочення ареалу сліпушка і враховуючи можливість повного зникнення виду з території України найближчим часом, ми пропонуємо включити його у третю редакцію Червоної книги України з присвоєнням категорії «під загрозою зникнення». Вид охороняється на територіях об'єктів природно-заповідного фонду Луганської області (ландшафтний заказник місцевого значення «Шарів кут»). Вид внесено до червоного списку Луганщини (2007).

Щиро дякуємо нашим колегам з Луганського національного університету С. Литвиненкові, М. Колеснікову і С. Заїці за допомогу у проведенні теренових досліджень, а також Я. Асєєву і В. Ветрову за повідомлення нових даних про можливі місцезнаходження виду.

- Загороднюк І. Ссавці східних областей України: склад та історичні зміни фауни // Теріофауна сходу України. — Луганськ, 2006. — С. 216–259. — (Пр. Теріол. школи. Вип. 7).
- Кондратенко О., Загороднюк І. Степові гризуни як кандидати до Бернських списків // Ссавці України під охороною Бернської конвенції. — Київ, 1999. — С. 185–191. — (Пр. Теріол. шк. Вип. 2).
- Кондратенко О., Загороднюк І., Товпинець М. Нариси про рідкісні види степових ссавців для нового видання Червоної книги України // Теріофауна сходу України. — Луганськ, 2006. — С. 204–210. — (Пр. Теріол. школи. Вип. 7).
- Кондратенко О. В., Кузнєцов В. Л., Золотухіна С. І. Хом'ячок, строкатка та сліпачок (Rodentia, Mammalia) у Донецько-Донських та Донецько-Приазовських степах // Заповідна справа в Україні. — 2003. — Т. 9, вип. 2. — С. 30–33.
- Коробченко М. Сліпушок (*Ellobius talpinus*) на піщаних аренах долини річки Деркул (Ростовська і Луганська області) // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 222–225. — (Пр. Теріол. школи. Вип. 9).
- Коробченко М. А., Загороднюк І. В. Поширення рідкісних видів степових ссавців на сході України за результатами аналізу зоологічних колекцій // Заповідні степи України. Стан та перспективи їх збереження. — Асканія-Нова, 2007. — С. 63–65.
- Сахно І. І. Слепушонка (*Ellobius talpinus* Pall.) на Ворошиловградщині // Вестн. зоол. — 1971. — № 5. — С. 65–69.
- Сахно І. І. Матеріали к екології слепушонки обыкновенной в Ворошиловградской области // Вест. зоол. — 1978. — № 1. — С. 74–76.
- Якименко Л. В. Кадастрово-справочная карта ареалов обыкновенной (*Ellobius talpinus* Pall.) и зайсанской (*E. tancrei* Blasius) слепушонок // Вопр. изменч. и зоогеогр. млек-х. — Владивосток: БПИ, 1984. — С. 76–102.

Mole-vole, *Ellobius talpinus* (Pall.) in the Siversky Donets basin. Zagorodniuk I. V., Korobchenko M. A. — New as well as earlier known records of the mole-vole in the Siversky Donets basin are described, in total 7 groups of localities which include about 50 local settlements of the species. This part of species area is connected with distribution of virgin xerophyte steppes on sandy dunes of the right coast of Donets river. All investigated settlements are isolated one from one. Abundance of species is not high, but is stable. Main threat for species existence are continuous pine plantings on sands. Species requires protection with a category “endangered”.